

Yard. Doç. Dr. Meral Oralış
İstanbul Üniversitesi
Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi
Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı

***Dile Genel Bir Bakış, Prof. Dr. Fatma Erkman-Akerson, Multilingual
Yayımları, İstanbul 2000***

Yaşamın İçinden Dilbilimi Anlamak

“Dil, ilk bakışta, bilinç düzeyine çıkarmadan gerçekleştirilebildiğimiz bir davranışlar bütünü gibi gözükür. Dilbilgisi ise, bu davranış düzeneğini bilinç düzeyine çıkarma çabasını güder. Nasreddin Hoca'ya sormuşlar, 'uyurken sakalını yorganın üstüne mi koyuyorsun, altına mı?' Hoca, o güne kadar bunu hiç düşünmemişmiş, o günden sonra rahatı kaçmış, 'nereye koyuyorum ben sakalımı' diye kafa yormaktan uyuyamaz olmuş. Dilbilgisine takılmak da biraz buna benzer, ama bir alanda araştırma yapabilmek için, insanın zihninin bazı şeylere takılması gerekir, rahatımız kaçmadıkça, bazı soruların da yanıtı verilemez.” der Prof. Dr. Fatma Erkman-Akerson hazırlayıp yayına sunduğu *Dile Genel Bir Bakış* adlı kitabında. Bu çalışmasıyla kişinin rahatını kaçırdığı kadar dilbilimle dilbilgisini çağdaş yönelimlerle bütünleştirir; dilbilimin yaşamla ilişkilendirilmesini sağlayarak, içiçeleşmiş yapıları yalınlaştırıp somutlayarak kolay anlaşılır bir biçime dönüştürür; dilbilimin konusu gereği oldukça karmaşık ve soyut bir bilim dalı olduğu söylemini ortadan kaldırarak, okurun dilbilime karşı önyargılarını yok eder.

Kitabın, gerek dilbilimsel gerekse dilbilgisel düzlemde yapılan çalışmalarda ayrıntılara inmezsizin genel bakış açıları sunarak, onu “üniversitede, dilbilime yeni başlayanlar” için kaynak oluşturmak amacıyla hazırlandığını dile getirir yazarı. Bu bağlamda açık ve yalın bir dille kaleme alınan *Dile Genel Bir Bakış*'ta farklı dilbilim anlayışlarına, yönelişlerine, dil felsefesine, dilbilgisel işlevlere yer verilirken konunun anlaşılmasını karmaşıklaştıran salt kuramsal bir düzlemde kalınması yerine, kitabın metinlerle örneklendirilerek kolay anlaşılır uygulamalı bir çalışmaya dönüştürülmesi yeğlenmiştir.

Öncelikle dilin ne olmadığına ya da olduğunun sınırlarını göstermeyi amaçlayan Erkman - Akerson dilbilimin tarihsel gelişimine, buna bağlı olarak dilbilgisindeki çağdaş kuramlara, dilin farklı katmanlarına yer vererek dilbilgisel işlevleri ayrıntılı olarak irdelenmiştir. Dilbilimin tarihsel gelişiminde olduğu denli, dilin adlandırma, belirlenim, niteleme, tümce kurgusu, öğelerin tümcedeki değerleri, odak yaratma, zaman, görüş ve kip gibi işlev kategorileri

de bilimsel bir titizlikle gündelik yaşamdan alınmış örneklerle bezenerek saydam, yalın ve anlaşılır bir yaklaşımla ele alınır.

Dilin mitolojik söylencelerde açıklanmaya, anlaşılmaya çalışılan bir fenomen oluşundan, Saussure'ün dili bir sistem olarak belirleyip dilbilimin öteki bilimlerden ayırdığı noktadan, dilin ve dilbilimin günümüze değin geçirdiği bilimselleşme aşamalarına, tarihsel gelişim süreci içindeki değişim ve gelişimine yer verir yazar. Dilbilimin tarihsel gelişim sürecini okura sunarken, bilgilerin kronolojik sıralamayı hedefleyen bir "*dilbilim tarihi*"ni aktarmak yerine "*ilginç buluş ve gelişmeler*"in dildeki etkilerini ön planda tutar. Dilin tarihsel gelişimi, ilk yazılı kayıtlardan, piktogramlar ve onlara denk gelen kavram ve sözcükbirimlerin okunmasından, alfabenin bulunuşuna ve ardından da günümüze değin dil üzerine yapılan her türlü çalışmanın 20. yüzyılda hızla bilimselleşmeye giden görüntüsü geniş bir yelpaze içinde aktarılır. Ancak bu aktarım bildik, güdümlenici bir "tarih bilgileri toplamı" değildir. Daha çok dilin tarihsel gelişim ve değişim sürecinin anlamını, yazarın kendi öznel yorum ve görüşlerinin başatlığında değil de, dil ve dilbilim üzerine kaleme alınmış "Okuma Parçası" adı altında sunulan metinlerin kendi aralarında kurdukları iletişimde buluruz. Bu okuma parçalarında, parça parça seçilmiş, birbiriyle söyleşen alıntılar, kimileyin birbirine eklemelendiği gibi kimileyin de birbiriyle oluşturdukları karşılık ilişkisi içinde kurarlar anlamlarını. Böylelikle okur da metinleri kendi aralarında ilişkilendirme olanağını bularak, kendi anlamlarını sorularını, yanıtlarını üretebileceği bir okuma sürecinde edilginliğini yitirir.

Babil Kulesi söylencesinde kaynağını bulan, farklı dillerin bir arada varlıklarını sürdürmek zorunda kalışlarının bir sonucu olarak kendini gösteren "anlaşamama", "iletişim kuramama" sorunsalının işaret edildiği dilin iletişim işlevinden, anadil ve yabancı dile yüklenen anlamlardan, dilin önce yapısal, sonra da toplumsal boyutuna değin, tarihsel süreç içinde duygusallıktan biçimselliğe ve toplumsallığa doğru dilin nasıl geliştiği dil felsefesi bölümünde dile getirilir.

Saussure'ün yapı kavramı tanımlanarak, dilin genel olarak katmanlara ayırmasının ardından, dilin gerek yapısal düzlemde ayrıntılı olarak farklı katmanlarının gerekse toplumsal işlevinin irdelendiği, belirli dilbilim yaklaşımlarına dayanarak ortaya çıkan çağdaş dilbilgisi kuramlarına yer verildiği gibi, dilin genel anlamda sunduğu olanaklar da ele alınır kitapta.

Dil ve dilbilim üzerine yapılan çalışmaları, dilin kendisini bir araştırma nesnesi olarak ele alan bölümler izler. Her bölümde, *Dile Genel Bir Bakış*'in genel çizgisini belirleyen dilin biçimsel yapısı değil, bu biçimlerin işlevsel boyutunun ön planda tutulmasıdır. Dilin genel iletişim işlevlerinden yola çıkılarak gerek Türkçenin gerekse İngilizce, Almanca gibi yabancı dillerin

kendilerine özgü dilbilgisel yapıları, kuralları irdelendiği gibi tüm dilleri kucaklayabilen ortak işlevler saptanır. Dilbilgisel işlevler, dildeki sözdizim işlevleri ve bunların anlamsal boyutlarının araştırılmasıyla belirginleştirilir. Bu ortak işlevlerin saptandığı alan da dillerin ortak özelliklerinin bulunduğu, kitabın temelini kuran dilbilimsel düzlemdir.

Ad, sözcük, kavram, göstergenin ne olduğunu, bunların nerelerde birbirinden farklılaştıklarını, nasıl oluştuklarını, yaşamın içindeki devinimde, iletişim bağlamında nasıl değişip dönüştüklerini ve ayrı ayrı anlamlar kazandıklarını adlandırma bölümünde bulmak olası. Adın anlambilimsel ve edimbilimsel boyutunun da ayrıntılı olarak incelendiği bölüm, sözdizimsel ilişkileri de barındırır içinde. Erkman-Akerson kavramların "*dış dünyadaki varlıkların, durumların, oluşların bire bir karşılığı mıdır?*" sorusunu yöneltirken kavramların, adların iletişim bağlamından ve birbirlerinden bağımsız olarak, tek başına ele alınamayacağı gerçekliğini de vurgular. Belirlenim, böylesi sözcüklerarası etkileşimlerin, özellikle adların öteki sözcük türleriyle kurdukları ilişkilerin içeriksel ve işlevsel olarak irdelendiği bir bölümdür.

Bir başka işlev alanı da nitelendirme bölümünde ele alınır: buradaysa "*küme daraltma ve küme donatma işlevleri*"nin amaçlanmasıyla gerek adların gerekse eylemlerin nasıl nitelenebileceğine ilişkin örneklere yer verilir. Bu bölümde genelde tümce içinde sıfat ya da sıfat işlevli yan tümcelerle nitelenen adların olduğu kadar belirteçlerle nitelenen eylemler dilsel ve işlevsel açıdan değerlendirilmiştir.

Tek tek adların ve ad öbeklerinin eylemle etkileşim içinde buldukları, düşünsel düzlemde varlık kazanan imgenin dilsel düzleme aktarılmasını "*tümcenin kurgulanması*" diye adlandıran Erkman-Akerson, tümcenin farklı yapıları üzerinde durur. Tümcenin eyleminden yola çıkarak ondan edindiğimiz kimi bilgileri ön plana çıkartarak araştırır. Bunlar zamana, görüşe ve kipe ilişkin bilgilerdir. Ayrıca çatı değiştirimi konusunun ele alındığı öğelerde değer kayması bölümünde de tümcedeki öğelerin kendi aralarında ne türde ilişkiler kurulabileceğine ilişkin araştırmaları içerir.

Günümüzde sıkça rastladığımız, popülerize edildiğinden anlamı yitirilen, belki de çok sık kullanılmaktan anlamı unutulmuş "çağdaş eğitim, eleştirel düşünce" söylemine karşın kitabın hiç böylesi bir amacı olduğu yüksek sesle dile getirilmez. Ancak her konunun ardından yapılan özetler, verilen örneklerin yanı sıra her konuya ilişkin, konuyu tekrarlamaya ve ezberlemeye yönelik değil de, konuyu araştırmaya ve sorgulamaya yönelik hazırlanmış sorular, konuya ilişkin Türkçede ya da yabancı dilde kaleme alınmış kaynaklar önerilerek okura dilbilim bilgisinin yanı sıra analitik, sorgulayıcı öğrenme yöntemi ve bu yöntemin dil alanında nasıl kullanılabileceğini gösteren farklı yollar da

sunulmakta. Böylelikle eleştirel dŐnceye ve aėdaŐ eėitime ulaŐabilme yolunda okuruna muėlak olmayan bir yol göstermektedir.

Dile Genel Bir Bakış dilbilim konusunda genel bir bakış kazanmak isteyen herkese yönelmiŐ bir kitap. Kimi için bir baŐvuru kimi içinse bir baŐucu kitabı.